

Ekele na ndụ ndị ntorobia: Ntọsasi gbadoro ụkwu n'Asụsụ n'obodo

Oyeka, Chiamaka Ngozi

Ngalaba Omumuihe Afrika Na Eshia, Alaka Nkà, Mahadum Legọs

Ụmị

Ekele bụ ụzọ mmadụ si egosiputa ihuoma na nkwanye ugwu o nwere n'ebe mmadụ ibe ya nọ. Na ndụ ndị Igbo, ekele na-egosiputa ma asụsụ ma omenala ha. Nchọpụta na-egosi na ụfọdụ ndị ntorobia, ndị nke a na-ele anya na ọ bụ ha ga-anọchi anya ndị okenye n'ikwalite asụsụ na omenala Igbo, anaghị agbasochazi usoro ndị Igbo si ekele ekele. Ọ bụ onọdụ dị otu a kpalitere mmụọ odee iji mee ọrụ nchọcha a. Ebumnobi ọrụ nchọcha a bụ ilebanye anya n'ụdị ekele ndị ntorobia Igbo na-enyerita onwe ha, ihe butere ụdị ekele a, ihe ụdị ekele a ga-ebutere asụsụ Igbo, tinyere ihe ndị a ga-eme iji were kwalite ekele ndị Igbo na ndụ ndị ntorobia. Omenchọcha hōrō ndị ntorobia iri ise, ụmụnwanyị iri abuo na ise na ụmụnwoke iri abuo na ise, iji mee ọrụ nchọcha ya. A gbara ụfọdụ ndị ntorobia ajuju ọnu ma sitekwa n'aka ndị nnyemaka n'ọrụ nchọcha nwetakwuo ụdị ekele ụfọdụ ndị ntorobia Igbo na-enye onwe ha. Nchọpụta na-egosi na ekele ndị ntorobia na-enyerita onwe ha n'oge ugbua dị n'ụdị asụsụ Igbo, nke Bekee, nke Bekee akataramnanya (pidgin English) na ngwakorita asụsụ Bekee na nke Igbo. Ụdị ekele ndị a bụ otu n'ihe ndaputa so mbịakorita asụsụ. Nchọpụta na-egosikwa na nhoro asụsụ ekele a bụ nke na-ewuru ogbō ha. Ha hụrụ ya dika ụzọ dabara adaba ma dị mfe iji kelee ekele. Ụdị ekele a akwaliteghị asụsụ Igbo. Omenchọcha na-atuta aro na ọ dị mkpa ikuziri ndị ntorobia ekele ndị Igbo na uru ekele ndị a bara, ma kpalite mmụọ ha itinye ya n'ọrụ. Ọ bụ site n'ụzọ dị otu a ka a ga-esi tinye aka n'ikwalite asụsụ na omenala Igbo.

Okpuruokpu okwu ga: ekele, ndị ntorobia, asụsụ, omenala Igbo.

Mkpelite

Ekele bụ otu n'ime ụzọ mmadụ si egosiputa ihuoma o nwere n'ebe mmadụ ibe ya nọ. Ọ bụ otu n'ime ụzọ kachasi mkpa e si akwalite mmekorita mmadụ na ibe ya. Oge mmadụ zutere ibe ya n'ụzọ, ihe mbụ o tosirị ime bụ ikele ya ekele. Ndị Igbo na-ekwu n'okwu na 'e kwe ekele, ihu asaa'. Nke a putara na ikele mmadụ ekele bụ otu n'ime ụzọ mmadụ si emepe ụzọ nye mmekorita ya na ibe ya.

Ekele bụ ihe e jiri mara ndị Igbo (Ogbalu, 1974). Ihe nkowa a roro bụ na a maara ndị Igbo dika ndị ji ikele ekele were kpọrọ ihe. Osuagwu (1979) kowara na, "Ekele bụ otu n'ime ụzọ ha ji egosi ihu ọcha, mmasị na inabata mmadụ". Nke a putara na oge mmadụ kelere ibe ya, o gosiri na onye ahụ nwere mmasị na obioma n'ebe onye o kelere nọ. o gosikwara ezigbo nnabata. Ekele nwere ike iputa ihe n'ụdị okwu e kwuru n'ọnu mọgbu n'ụdị mmegharị ahụ dị ichi ichi dika igbu opi, ikwe n'aka mọgbu ibi oma. Obodo dị ichi ichi n'ala Igbo nwere usoro ha na-esi ekelekorita onwe ha. Dika o siri metuta ọha obodo n'ala Igbo, e nwere usoro a na-agbasoga were ekele ekele. Usoro a metutara afọ ole onye dị, ma onye a na-ekwu maka ya abụ nwoke ka ọ bụ nwaanyị, ogo onye, dika onye/ndị chiri echichi na ndị kpara ike n'obodo. Ọ bụ ihe ndị a e deturu na-enye aka igosiputa onye ga-ebu ụzọ kelee ekele na etu ọ ga-esi were kelee ya bụ ekele. Iji maa atụ, a tūrū anya na ọ bụ nwata ga-ebu ụzọ kelee okenye. Ọ būrū na nwata nwoke zu ogbō

ya bụ nwaanyị n'ụzọ, a na-ele anya na ọ bụ nke nwaanyị ga-ebu ụzọ wee kelee nke nwoke ekele. Ndị okenye na-ekelerita onwe ha site n'itu onwe ha aha otutu ha di ichiiche. Ọ bụrụ ndị chiri echichi, ha na-eji akupe ha ana aka iji gosiputa na ha chiri echichi. A na-etu ndị kpapa ike aha otutu gosiputara ike ha kpapa oge e zuru ha n'ụzọ. Iji maa atụ, a na-etu onye gburu agụ 'Ogbuagu'. Obodo di ichiiche na-eji opi ekele aka na-achi obodo ha. Oge mmadu zuru ikwu ya, ọ na-ebi ya oma n'ihi na ndi Igbo kwenyere na mmetuta ahụ umunne di uto ma burukwa ihe ziri ezi.

Ndi Igbo ejighi ikele ekele egwuri egwu. Ha na-ebido kuzibere umu ha etu e si ekele ekele site n'oge ha di ntakiri. A na-akuziri ha ikele mmadu niile, ma ndi ha ma, ma ndi ha amaghi, ma ndi kwere ekele ma ndi ekweghi. Ndi Igbo na-ekwu n'okwu si ka 'e kelee onye ntike, elu anughi, ala anu'. Ekwealor (1998:33) kowara na "... N'etiti ndi Igbo, a na-eleda onye anaghi ekele mmadu anya nke ukwu; a na-ewekwa ya dika ajo mmadu". Onweghi onye ga-acho ka e ledaa ya anya ma ya fodu iwe ya dika ajo mmadu. Ọ bụ n'ihi nke a ka ndi Igbo ji eweputa oge ma tinye uchu n'izu umu ha ka ha muta usoro dabara adaba isi were na-ekele ekele.

Ndi Igbo were ekele dika ihe bara nnukwu uru. Ọ bughị naanị na ekele na-akwalite ezi mmekorita n'etiti mmadu na ibe ya kama na ọ na-eme ka a hu mmadu dika onye nwere ezi ozuzu. Oge nwata kelere okenye, ọ na-ebutere ya ukwu ngozi n'ihi na nzaghachi okenye zara ekele ahụ na-abukari ngozi ka ọ na-enye onye kelere ya. Ikele ekele na-eme ka mmadu nwete otutu ihuoma n'ebe mmadu ibe ya no.

Odidi ekele ndi Igbo na-adikari n'udi ajuru dika: 'I boola chi? Kedu ka unu mere? I na-arụ? Wee diri gaba. Onye a juru na-azaghachikwa. Ọ bụ onodu na-ebute udi ekele ndi Igbo na-ekele karichaa oge ututu gacharala. Ekele di oke omimi na ndu ndi Igbo n'ihi na ha adighi ekele ekele iji wee mezu iwu na e kelere mmadu kama na ọ bu etu ha si egosiputa obioma ha nwere n'ebe ibe ha no. Iji maa atụ, oge onye Igbo juru ibe ya 'I boola chi?' ihe ọ na-egosiputa bu na onye kelere ekele a ma na abali toro nnukwu ogologo ma juputakwa n'ihe egwu di ichiiche. E si n'udi ekele a nke bu ajuru were na-acho imata ma onye a na-aju/ekele na o hikwara ura nkeoma ka o nwere ihe dakwasara ya n'abali. Onye na-aju/ekele ekele a na-esikwa n'uzo di otu a mata ma o nwere uzo ọ ga-esi tinye aka iji mee ka ihe ka gaara onye ọ na-ekele nkeoma. Ekele ndi Igbo anaghi akwusi naanị n'etiti ndi zuru onwe ha. A na-aju ase ezinaulo iji mata ma udo ọ dikwa. Ọ bụ n'ihi nke a ka e ji ajụ ase nne, nna, nwunye na umuaka.

Ndi Igbo na-esi n'udi ekele ha na-ekele onwe ha n'ogbakọ di ichiiche echetara onwe ha oru diri ha. Iji maa atụ, oge a no n'ogbakọ, a na-ekele:

Igbo kwenụ/Igbo mmamma nù!

Rienù!

Nuonù!

Zuonù!

Oge onye na-ekele ekele a kpalitere mmuo ndi ọ na-ekele ma mee ka ebe niile daa juu, ka mmadu niile malite ige ya nti site n'ikele ha 'Igbo kwenu, moobu 'mmamma', ihe na-esoji ya bu ofo oma – rienu! nuonu! Ọ bụ onye mmadu huru n'anya ka ọ na-agoro ofo ka ọ kpata ego ọ ga-eji rie ihe ma nuo ihe onunu so ya. Ezi oriri na onunu na-enye aka ichekwaba ndu na ahuike. A na-echetekwara ndi mmadu oru diri ha site n'ikele ha 'zuonu!'. Ọ bụ ozuzu nwa bu ihe kacha mkpa na ndu ndi Igbo n'ihi na ọ bu umu a zuru nke oma ga-anochite anya ndi okenye. Agburu enweghi ndi ntorobia ga-anochi ha bu ochichi ka ọ ga-echi. Oge ufodu, onye na-enye ekele a na-agbakwunyekwa 'umu unu ga-azu unu'. Ekele a gosiputawagara ekpere zuru oke n'ebe ezinaulo onye Igbo no. Ndi Igbo kwenyere na "onye chuo, o rie". Nke a putara na onye tachaa ahuhu zuo umu, umu ya ga-azukwa ya oge o mere okenye. Ekpere a metutara ogologo ndu n'ebe ma nne na

nna nọ ma n'ebe ụmụ ha nọ n'ihia na ọ bụ onye dị ndụ ga-azụ mmadụ; ọ bụkwa onye dị ndụ ka a ga-azụ. O gosipụtakwara ọchịchọ obi ndị Igbo nke bụ ịmụta ụmụ maara ihe. Ọ bụ naanị nwa ma ihe ga-enwe uche ighọta na ọ bụ ọrụ ya ịzụ nne na nna ya oge akụ batabara ya aka. Ọ dị mkpa ịrụtụ aka na ụdị ekele a bụ naanị ụmụ nwoke ka ọ dijiri. Ọzọ, ụdị ekele a adighi n'ụdị ajuju kama ọ kara daba na ntimiwu. E lee anya n'ekele ndị Igbo, a ga-achọputa na ha si na ya ekpe ekpere ma na-egosiputakwa ọchịchọ obi ha.

Nchọputa e nwere n'oge ugbua na-egosi na ekele ndị ntorobia Igbo na-enyekorita onwe ha nwere ka o si dij. Ọ bụ nke a kpalitere mmụọ Omenchocha ilebanye anya n'ụdị ekele ndị ntorobia Igbo na-enyerita onwe ha n'oge ugbua iji mata ụdị ya dij ichiiche, ihe kpatara ha jiri horo ụdị ekele ndị a ha na-ekele, ihe ndị ntorobia na-eche na ụdị ekele ha na-ekele ga-ebutere asụsụ na omenala Igbo tinyere ihe ndị a ga-eme iji kwalite ekele ndị gbadoro ukwụ n'asụsụ na omenala Igbo.

Usoro Ọrụ nchocha

Omenchocha bụ nwaafọ Igbo toro n'ala Igbo ma burukwa onye nkuzi na-akuziri ndị ntorobia. Ihe ọ na-anụta n'onye ndị ọ na-akuziri na nke ọ na-anukwa n'ime obodo na n'ime ahia, ebe otutu ndị ntorobia na-azụ ahia nyeere ya aka inwete ihe ndị o jiri kwara ngwaorụ edemede a.

Ọzọ, omenchocha hotara ndị ntorobia asatọ, ụmụ nwoke anọ na ụmụ nwaanyị anọ, ndị nyeere ya aka n'ichokota ihe ndị e ji dee edemede a.

Omenchocha na ndị nyeere ya aka n'orụ a gbara ndị ntorobia iri ise -ụmụ nwaanyị iri abuo na ise na ụmụ nwoke iri abuo na ise- ajuju ony, iji choputa ụdị ekele ha na-ekelekorita onwe ha, ihe kpatara ya, ihe ha na-eche na ụdị ekele ha na-ekele ga-ebutere asụsụ na omenala Igbo, tinyere ihe ndị a ga-eme iji mee ka ekele ha na-ekelekorita onwe ha daba n'asụsụ na omenala Igbo. Ihe ndị a gbatarara n' ajuju ony na ihe ndị ọzọ a choputara ka e jiri kwara ngwa orụ n'edemede a.

Ihe ndị e derela gbasara Ekele

Ekele bụ ihe zuru obodo niile ony kama na agburu obula nwere etu ha si eme nke ha. Dika o siri metuta ufodu agburu na Naijiria, oru nchocha Schleicher (1997) mere gbasara agburu Yoruba na-egosi na ekele bara otutu uru karichaa n'ikuzi omenala ha. Ọ kowara na a na-esi n'ekele egosiputa otu agburu Yoruba siri hu uwa, mbamuru ha, nkwenye ha na ezi echiche ha nwere n'ebe mmadu ibe ha no. Oru a gosiputara oru ekele na-arụ na ndu agburu ha, iwu na -achikwa etu e si ekele ekele tinyere uzọ dij ichiiche ha si ekele ekele. Nchikota oru ya gosiri na ekele ndi Yoruba nwewagara ozi gbasara omenala ha nke onye obula na-amu asusu kwesiri ighota iji mee ka o nwee ezi mkparita uka n'etiti ya na oha obodo ha.

Nchocha Mmadike na Okoye (2015) gbadoro ukwụ n'usoro ekele ndi Etulo. Etulo bu agburu bi na Steeti Benue na Taraba. Nchoputa ha na-egosi na afọ, okwa, abumnwoke moobu nwaanyị na onodu a no na ya na-egosiputa ụdị ekele a ga-ahoro. Ha kowara na ekele so n'uzo e si azulite mmadu ma burukwa uzọ mmadu si egosiputa nka ya na mkparita uka. Oru ha kowara na oge so n'ihe na-emetuta ekele. Ndi o dighi ososo nwere ike iji nwayoo kwaa nka ma kelerikota onwe ha nke oma. Ndi o dij ososo na-enye onwe ha nkenke ekele na-enyeghi ohere maka igbu oge.

Otutu ihe ndi e derela gbasara ekele na ndu ndi Igbo bu ndi e dere n'akwukwo omenala ndi Igbo (Hu Ogbalu (1974), Osuagwu (1979), Ubesie (1979), Ekwealor (1998), na Ofomata (2012)). Ndi odee a kporo aha gbara mbọ ikowa ihe bu ekele, ụdị ekele dij ichiiche ndi Igbo na-ekele n'onodu dij ichiiche, etu obodo dij ichiiche si ekele ekele nke ha, tinyere uru na oghom so ikele ekele.

Mmadu ole na ole elebaala anya kpomkwem n'okpurukpu ihe gbasara ekele ndi Igbo. Oru Nwoye (1993) lebara anya na nkenudi ekele ndi Igbo tinyere onodu ekele n'ebe mkparitauka ha

dị. Nkenụdị o mere gbadoro ukwụ n'orụ ekele na-arụ na mkparịtaụka. Nwoye kewatara ekele ụzọ atọ. Ha bụ ekele gbadoro ukwụ n'ijụ ase, njali, na nkasiobi.

Orụ nchọcha Okafor (2011) gosiputara ndịiche dị n'etiti ekele ndị Igbo na nke ndị Bekee. O kọwara hoohaa na 'ututuoma', 'ehihieoma' na 'anyasioma', ndị bụ ntughari ekele ndị Bekee abughị ekele ndị Igbo. Orụ ya gosiputara na n'ebe ndị Igbo nọ, na o bụ onọdụ onye nọ mọbụ ihe onye na-eme n'oge a hụrụ ya na-ebute nhoro ekele a ga-ekele ya n'oge ahụ.

Orụ nchọcha Udeagha (2020) bụ na mbamuru ekele n'ebe ndị Igbo nọ. O kewatara ụdị ekele ndị Igbo ụzọ anọ. Ha gunyere ndị metutara iju ase, njali, nkasiobi nakwa ekele oge mmemme. Nchoputa ya gosiri na uru a na-agbakwunyere ikele ekele na irubere ndị ozọ isi ji nwayọọ na-adaghachizi azụ n'ihie mmekọrịta omenala mba ofesi ga, tinyere mbata asụsụ Bekee. O kọwakwara na o dika ndị ogbo ohuru n'ala Igbo aghotachaghị mọbụ tinye uchu n'uru di n'ikele ekele dika e si eme ya n'usoro odinala Igbo.

E wezuga Orụ Okafor (2020) nke e dere n'asụsụ Igbo, Orụ nchọcha ndị ozọ bụ n'asụsụ Bekee ka e dere ha. N'ime orụ ndị a niile, o nweghị nke gbadoro ukwụ kpomkwem n'ụdị ekele ndị ntorobia Igbo na-ekelerikota onwe ha. Ndị ntorobia taa ga-abụ ndị okenye echi n'ala Igbo. O bụ mkpa o di imata ụdị ekele ndị ntorobia na-enyekorita onwe ha na ihe ụdị ekele a ga-ebutere asụsụ Igbo kpalitere mmụọ omenchọcha n'orụ a.

Ekele na ndụ ndị Ntorobia

Ndị e were dika ndị ntorobia n'orụ nchọcha a bụ umu nwaanyi na umu nwoke ndị di malite n'agbata afọ iri na ise ruo afọ iri anọ. Otutu ndi nọ n'agbata afọ a ka na-agu akwukwo ebe ndi ozọ na-arụ oru n'ulo oru di ichiiche. Nchoputa e nwetara na-egosi na ndi ntorobia Igbo na-ekelerikota onwe ha ekele n'uzo di ichiiche. E kewara ụdị ekele ndi a ha na-enye onwe ha n'udi okwu onu uzo ise. Ha bu:

- a. Ekele di n'udi asusu Igbo,
- b. Ngwakota asusu Bekee na nke Igbo,
- ch. Ekele buwaga asusu Bekee,
- d. Ekele di n'udi Bekee awataramnanya, na
- e. Ekele di n'udi akuku.

A ga-eleru ekele ndi a anya n'otu n'otu site n'idetu ha na inye nkowa nke obula n'ime ha. .

Ekele di n'asusu Igbo

Ihe ndi a ga-atule ebe a bu ekele ndi ntorobia na-enye onwe ha n'asusu Igbo. Yabu na ekele ndi a buwaga asusu Igbo bu ihe mebere ha. Ekele ndi a gunyere:

Odogwu!

Nwoke ike!

Dike!

Asa kedụ?

Nwa olee etu i di?

E lee anya n'ihe ndi a e deputara, a ga-ahu na mmebere ha buga okwu Igbo. Iji maa atu, ekele nke mbu -'Odogwu' bu aha ndi Igbo na-etu onye kpara ike. Ekele nke abuo 'Nwoke ike' bu kwa aha e nwere ike itu nwoke kpara ike. Otu ahụ ka o dikwa ekele nke ato nke bu 'dike'. Ekele nke mbu were ruo na nke ato buwaga aha otutu. O nweghi ajuju so ya. E lee anya n'ekele nke anona nke ise, a ga-ahu na ekele ndi a metutawagara umu nwaanyi. O bu kari umunwaanyi ka e ji 'Asa' nke bu aha azu mara mma ma dikwa utu were atunyere. O bu kwa umu nwaanyi ka a na-

akpọkari 'nwa' iji mee ha obiuto ma gosi ha na na-agbanyeghi afọ ole obula ha di, na ha ka di kwa sam ma na-amuke ka nwa a muru taa.

Ngwakọ Bekee na Igbo

Ufodu ekele ndi ntorobia na-enyekorita onwe ha di n'udi ngwakorita asusu Bekee na nke Igbo.

Lero anyanwu n'ufodu n'ime ha:

Kedu nke mere last?

Kee way?

Nwannaa, how far?

Guy, kee otu o si ada na your side?

Ekele ndi a e depụtara dīcha n'udi ajuju. Otu ihe gbara elu na ha bu na a gwakotachara asusu Bekee na nke Igbo na ha niile. Ekele nke isii, asaa na asato ji asusu Igbo malite ma were asusu Bekee mechie. Ekele nke itoolu ji Bekee malite, nwee asusu Igbo n'etiti ma were asusu Bekee mechie.

Ekele ndi buwaga n'asusu Bekee

Ufodu ekele ndi ntorobia na-enye onwe ha diwaga n'asusu Bekee. Nke a putara na o bu naani asusu Bekee mebere ekele ndi a. Lero anyanwu n'omumaatu ndi a:

Senior man!

Power oh!

Boss!

My man!

Bros!

E lee anyanwu n'ekele ndi a e depụtara, a ga-achoputa na ha diwaga n'asusu Bekee. udi ekele ndi a abughikwanu ekele Bekee zuru mmadu niile onu. Onweghi nke n'ime ekele ndi a di n'udi ajuju kama ha dīcha n'udi aha otutu. O bukwu olu mkpu ka ha ji ekelekorita onwe ha ekele ndi a.

Ekele di n'udi Bekee Awataramnanya

Ekele ufodu ndi ntorobia na-enye onwe ha na-adi n'udi Bekee awataramnanya. Tulee omumaatu ndi a:

How you dey?

Guy, how I de go?

Guy, wetin dey sup?

Chairman, how far nah?

O bu ezie na ekele ndi a dīcha n'udi ajuju mana ha abughi asusu Igbo. Okwu malitere ekele ndi a bucha asusu Bekee mana mmeju ya bu ekele dīcha n'udi Oyibo awataramnanya.

Ekele di n'udi Akuku (Slangs)

Nchoputa na-egosi na ufodu ekele ndi ntorobia Igbo na-enyekorita onwe ha na-adi n'udi okwu akuku nke ha na-aghota n'etiti onwe ha. Oge ufodu, ha na-eji okwu akuku a kpaa ihe niile ha chorọ ikpa n'etiti onwe ha nke na ndi okenye no n'etiti ha agaghi aghota mkparita uka ha. Lero anyanwu n'ekele ndi a:

Watsup

Wat popping

Xup

My G

My Nigga

E lerue anya n'ekere nke iri na itoolu, a ga-achoputa na o bu asusu Bekee *what is up?* Ka a sukoro onu wee mebe ya bu ekele. Ekele ndi a na etu ha si ada ma ndi ntorobia were ha na-ekekoriita onwe ha na-adi egwu. O bu naani ha, bu ndi ghotara mmnwu ha tiri na-aghota egwu ya bu mmnwu. O bukwaa naani onye ndi ntorobia ndi a kowaara ihe ndi ha kwuru ga-enwe ezi nghota n'ihe ha na-ako.

Ntọsasi

E lee anya n'ekere nke mbu were ruo na nke ato, a ga-ahuwaga na ha di n'udi aha otutu. Udi aha otutu a ndi ntorobia na-enyekoriita onwe ha n'udi ekele adabacha dika o siri di n'omenala Igbo. O bu ndi kpara ike moobu ndi nze na ozọ ka ndi Igbo na-ekele site n'itu ha aha metutara ike ha kpara moobu aha echichi ha. Otutu n'ime ndi ntorobia a na-etu onwe ha aha enweghi echichi obula ha chiri ma ya fodu ikpa ike. Ufodu n'ime ha bu umuakwukwo ndi nne na nna ka na-azu n'uloakwukwo, ebe ufodu n'ime ha ka na-amu ahia moobu ka bidochaa oru ohu. Nke ka njo bu na o bu oke aha a na-etu ndi kpara ike ka ha na-etu onwe ha mgbe o nwebeghi ihe a huru anya ha meputara. N'iruje aka n'aha nke mbu, ndi Igbo na-ekwu na 'Odogwu abughi aha otutu'. Ihe nke a na-egosiputa bu na o nwere ihe mmadu ga-emeputa nke oha obodo ga-ahu anya tupu e tuwe ya odogwu. Ndi ntorobia ugbua tughariziri ma were aha nke mbu ruo na nke ato, ndi bu: 'Odogwu', 'Nwoke ike' na 'Dike', ndi bucha aha a na-etu onye/ndi kpara ike were merezie aha otutu nkiti ha na-etukoriita onwe ha.

E lee anya n'ekere nke ano 'Asa kedu?', a ga-achoputa na o bu mkpuruokwu ajuju 'kedu?' Otu ihe gbara ghari n'ekere a bu na ma onye di mma n'ihu ma onye adikebeghi mma n'ihu na-aza 'Asa'. O di mkpa irutukwa aka ozọ na 'Asa' bu aha e nyere azu nke mara ezigbo mma ma na-atokwa oke uto. Ndi Igbo ji 'asa' egosiputa/atunyere onye mma ya enweghi atu. O bukwaa mma agwa/omume ka ndi Igbo na-eto, obuchaghi mma ahia. N'ebe ndi Igbo no, o bu agwa bu mma nwaanyi. Ndi Igbo akwadochaghi ito mma ahia nwaanyi. Ha na-ekwu n'okwu na 'e tobe ogori, o ghoba ara', nke putara na e tobe mmadu n'ihu mma ya, o malite ime omume adabaghi adaba. Dika o di n'ekere ndi ntorobia, ihe ndi e deputara gbasara ito mmadu dika ndi Igbo siri hu ya agbasaghi ha. Nwaanyi obula buzi 'Asa'.

Ekele nke ikpeazu na nkega nke mbu bu 'Nwa, olee etu i di? Ajuju so 'Nwa' dabara adaba n'ihu na ndi Igbo si n'udi ekele a, nke bu ajuju amata etu mmadu siri noro. Otu ihe gbaziri ghari bu mgbakwunye 'Nwa' na ya bu ekele. Onye ndi Igbo na-ewe dika 'Nwa' bu nwatakiri a muru ohu moobu okenye nke na-eme omume ka nwata. Ndi ntorobia gbatikwuru mputara 'nwa' ka o nabatakwuo ha bu ndi ntorobia, ma onye omume ya dabara adaba ma onye nke ya adabaghi. Dika e siri kowa na mbu, o na-amasi ufodu umunwaanyi karichaa ndi emezubeghi ihe ndi a turu anya n'aka ha ma a kpoo ha 'nwa'. N'ebe a, mputara 'nwa' na-egosi onye akabeghi nka, obughi onye ka bu nwata n'omume.

Ekele nke isii ruo nke itoolu na-egosiputa ihe ndaputa so asusu. Oge asusu abuo biakotara onu, otutu ihe ndaputa dika asumabuo, asumubara, tinyere ngwakoriita asusu na ibe ya na isuru otu asusu gaa n'ozọ (hu Okorji & Okeke (2009), Upah, (2014)). Obibia ndi ocha, ochichi ha, na ime asusu ha ka o di elu ma buru nke e ji eme ihe n'ogo di ichiiche metutara asusu Igbo n'ebe o di ukwu (Hu Oyeka (2016)). Ekele nke isii ruo nke itoolu dika n'udi ajuju mana a gwakotara asusu Bekee na nke Igbo n'ekere ndi a. O di mkpa irutu aka na o bu asusu Igbo ka ndi Igbo jibu ekele onwe ha n'etinyeghi ya asusu ozọ. Igbo zuuru ha iji juo ase ma kelerikota onwe ha nke oma. Ndi ntorobia ugbua agaghi ago agugo moobu si na o bu n'ihu na Igbo ezughi oke ka ha jiri

na-ekelekorita onwe ha n'asusu a gwara ogwa. Ya bu na nkowa a ga-enye umara ndi ntorobia ugbua hooro udi ekele a kara nke Igbo bu o so n'ihe ndaputa so mbiakorita asusu.

Ekele ndi ntorobia nke iri ruo na nke iri na anọ buwaga aha otutu di na Bekee. O nweghi nke di n'udi ajuju. Ekele nke iri ruo na nke iri na atọ bu aha otutu nke e ji ebuli mmadu elu na onye ahụ nọ n'ezị okwa/ogo. Nke iri atọ na iri anọ bu nke e ji egosi ezi mmekorita moobu ikwu. E lee anya n'ekele ndi a, o dighi nke dabara nke oma dika ndi Igbo si eme ya. Nchoputa e mere na-egosi na udi ekele a bu nke ndi ntorobia mutara site n'agburu Yoruba. O bu ezie na ekele ndi a adighi n'asusu Yoruba mana usa e nwetere site n'ajuju onu a gbara na-egosi na umara a sikari n'agburu Yoruba, karichaa, ndi onọ nkiti enweefe ha, ndi nke na-etu ndi ogaranya oke aha na-egbu nwankita iji naputa ha ihe n'akpa. O doro anya na agumakwukwo, azumuahia, oru bekee nakwa otutu ihe ndi ozọ wetara mmekorita ndi Igbo na agburu Yoruba.

N'ekele nke iri na ise ruo na iri na asato, a ga-ahu na o bu oyibo awataramnaanya ka e ji kelee ha. O bu ezie na ha dika n'udi ajuju mana ha abughi n'asusu Igbo. Isu Oyibo awataramnaanya so n'otu n'ihe so ndi mbiarachia bata ala anyi bu Naijiria. Dika Upah (2014) siri were kowaa, "Oyibo awataramnaanya so n'ihe so mbiakorita asusu were puta. O na-aputa ihe oge obodo na ibe ya abughi otu asusu biakotara onu iji choputa uzọ/ etu mkparitauka ga-esi kara ha mfe". Otutu ndi ntorobia hooro ya bu Oyibo awataramnaanya iji were na-enyerita onwe ha ekele n'ih nkwenye ha na inyerita ekele n'uzo di otu a kara di mfe.

Ekele nke iri abuo ruo iri abuo na anọ di n'udi akuku. Iji akuku ekwu okwu so n'otu ihe na-ewuru ndi ntorobia. Fromkin, Rodman & Hyams (2007:440) kowara na okwu akuku bu okwu a kpuputara ohuu iji sonye n'echiche na omenala ohuu. Oge ufodu, o na-abu okwu ochie nke a gbanwere mputara ya moobu okwu ohuu diwagaara onwe ya. Okwu akuku ndi a e ji nye omumaatu buga okwu ndi di n'asusu Bekee nke ndi ntorobia kpughariri etu ka ha mma n'onu. Yabu na nhoro okwu akuku ndi a so n'ihe ndaputa so mbiakorita asusu Bekee na nke Igbo. Eme & Nkamigbo (2009: 2) "Mbiakorita asusu Igbo na asusu ndi ozọ aghasaala uwa ndi Igbo tinyekwara omume ndi Igbo mesoro asusu ha".

Nchoputa nke a huru n'anya na-egosi na ma umunwoke ma umunwaanyi na-ebizi onwe ha oma n'udi ekele, ebe ufodu umunwoke na-eji ubu moobu nku aka ha ekwe n'aka. N'omenala Igbo, o bu umu nwaanyi na-ebi onwe ha oma. Ndi ozọ na-ebi oma bu umunne. O dighizi otu a n'ebe ndi ntorobia no. Ugbua, ma umu nwoke ma umu nwaanyi na-anazi onwe ha aka. N'ebe ndi ntorobia no, o bughizi naani ndi dike ka a na-anazi aka, ha na-anakorita onwe ha aka n'udi ekele ma na-ebikoritakwa onwe ha oma ma werekwa ubu na-ekele onwe ha.

Ajujuonu a gbara ndi ntorobia n'ihe kpata nhoro udi ekele ha na-enyerita onwe ha n'agbanyeghi na ndi na-enyekorita onwe ha ekele a bucha ndi Igbo ma na-anucha Igbo nkeoma gosiri na o bu udi ekele a na-enye ha obioma. Ozọ, ha na-eche na udi ekele a kara doo ha ahụ ma daba n'udi ihe na-ewuzi n'oge ugbua. N'anya ha, udi ekele a kara diri ha mfe. O bukwu uzọ ha chere ka mma iji kelee onye ha amachaghi nke oma. Ha wekwara ya na udi ekele a na-ebulite mmadu elu, mee ka a naputa ya ihe a choro n'aka ya. Dika usa e nwetere n'aka ha siri di, ufodu ekele ndi a bu ndi ha nwetere n'odo nzikorita ozi ga.

N'iza ajuju ihe ha chere na udi ekele a ga-ebutere asusu na omenala Igbo, ufodu n'ime ndi ntorobia a kwuru hoohaa na uche ha erughi n'ihe nke a ga-ebutere asusu ha kama na o bu ihe ndi na-enye ha obianuri ka ha na-eme. Ihe ka ha mkpa bu isonye na ndi a na-ekwu maka ha na ndi ma, ma na-esonye n'ihe na-eme n'uwa gbaa gburugburu. N'aka nke ozọ, ndi ntorobia ole na ole kwenyere ma kwupute na udi ekele a anaghi akwalite Omenala Igbo.

N'iji aka ha tuta aro ihe a ga-eme iji mee ka ha loghachi n'ekele dika ndi Igbo si emebu ya, ufodu ndi ntorobia ndi nwere mmasi n'ebe asusu Igbo di tutara aro ka e dee akwukwo gbasara

ekele ndị Igbo n'uzọ dī mfe nke ga-ekwe ogugu. N'aka nke ozo, ha tutakwara aro na o buru na ndi okenye ga-ebido n'oge were kuzibere ha ekele a, na o ga-enyere ha ezigbo aka. E lee anya, o bu ndi nne na nna na-agwa umu ha 'Greet Uncle'. Ha na-ekelekwa nke a n'asusu Bekee. Mgbe umuaka ndi a tolitere, ha na-esonyere ndi ogbo ha si n'agburu di ichiiche kelebe ihe obula ndi ahụ na-ekele. Nke a so ebute nsogbu nye ekele ndi Igbo.

Ndi ntorobia na-ekwukwa na o buru na e were ekele ndi a meputa ejije ma tinye ha n'udo nzikoritaosi, na nke a ga-enyere ha aka n'ebe o puru ichi. Ha na-ekwukwa na o buru na a kpoo nzuko di ichiiche ma na-ekele ha etu ndi Igbo si ekele, na nke a ga-eme ka usoro ekele a baa ha ahụ.

Otu ihe zuru uwa dum onu bu na asusu akwughi otu ebe. Asusu na-enwe mgbanwe site n'itufu ihe ufodu ndi na-asu ya na-eche na o baghiziri ha nnukwu uru, na inabata ufodu ihe ohuu ufodu ha na-eche ga-enyere hwa aka. Mgbanwe asusu asoghi asusu Igbo nsọ. Otutu ihe agbanweela n'asusu Igbo nke ekele na ndu ndi ntorobia so n'otu n'ime ha. Otu ihe di mkpa bu na a gaghị ejizi maka na asusu na-eme mgbanwe tufuzie otutu ihe di mkpa n'asusu Igbo. Ofomata (2012:159) kwara ekele ndi Igbo dika "... omenaala mmiri ababeghi nti ma burukwa nke anyi bu ndi Igbo agaghị ekwe ka e mebiere anyi". E lee anya n'ezie n'ebe ekele ndi Igbo di dika o siri metuta ndi ntorobia, a ga-ahụ n'ezie na mmiri abaala ekele a nti. Ihe buzi isiokwu bu uzo a ga-esi kwọ onye ukwu wara.

O bu ezie na otu n'ime ihe ndaputa so mbiakorita asusu abuo bu asumabuo moobu ngwakorita asusu mana o bughi naani ndi Igbo bu ndi nke a metutara, karichaa dika o siri metuta ekele. Ndi ntorobia agburu Yoruba, ndi omenchocha a na-arụ oru n'etiti ha, ka na-ekelekari onwe ha n'asusu ha. O di mkpa ikpoghachi mmuo ndi ntorobia Igbo, iji mee ka ha nwee mmasi n'ebe ekele ndi Igbo di. O di mkpa ndi nne na nna na ndi oru nkuzi n'ebe di ichiiche nakwa n'ogo di ichiiche imalite n'oge kuzibere umuaka ekele ndi Igbo na uru ekele a bara. O dikwa mkpa iruturu ndi nne na nna aka na ekele ndi ntorobia adabachaghi dika omenala Igbo siri di. Iji maa atu, o di mkpa ikwara umuaka na ndi ntorobia na o bughi onye obula ha huru ka ha ga-ebi oma. Ihe ndi ntorobia na-eme n'oge ugbua kariri ibi oma. O bu mmakudo ka ha na-amakudozi onwe ha. Nke a adabaghi n'omenala Igbo. O bu naani umunwaanyi na-ebi onwe ha oma. Nwoke ha ga-ebi oma ga-abu onye obara jikoro ya na ha.

A bia n'ihe gbasara ikwe n'aka, ndi Igbo chizuru echizu na-akukota azu aka ugboro ato iji gosi na ha bu akwukwa ato n'ebe ite e sinyere n'oku di. Ekwemnaka nke ano bu ihe na-egosiputa na ha ka bu mmadu di ndu (Hu Ubesie, (1979)). A na-ana onye echizubeghi echizu aka abuo ma naa onye echighi echichi otu. Iji ubu moobu nku aka ekwe n'aka dika ndi ntorobia na-emezi n'oge ugbua adabaghi n'omenala Igbo (O di mkpa irutu aka na ndi ntorobia ekelebebugo onwe ha udi ekele ndi a di ichiiche tupu nje oria Koro aputa na 2019, oge ndi okachamara maka ahuike jiri weputazia otu n'uzo ndi a isi were na-ekele ekele). Ikwe n'aka na onye a ga-ekwe di oke mkpa na ndu ndi Igbo. Ubesie (2019) kwara na

N'oge gboo, nani onye mere ihe ike dika igbu agu, igbu odum, igbu atu ma o bu igbute isi mmadu n'agha ka a na-ekwe n'aka. Nke a mere na ndi mmadu ji ya na-ama njakiri nke bu na mmadu juo ibe ya ihe kpatara na o kweghi a n'aka, o na-aju ya, ya na-ekwe ya n'aka o gburu agu ka o gburu atu (6).

A bia n'itu aha, nke otutu ndi ntorobia na-ewezi dika ekele, a ga-achoputa na o bu ndi chiri echichi moobu mee ihe ike ka a na-etu aha echichi ha n'oge gboo. Obula ugbua uwa na-agbanwe, o bu ndi kpapa ike n'udi nke ha site n'igba mbọ kpata ego na-aza aha otutu di ichiiche iji gosiputa ike moobu mbọ ha gbara. O bu naani mmadu ole na ole na-aza aha otutu iji gosiputa

nchekwube ha na ha ga-emechaa bụrụ ogaranya (Hụ Oyeka). Itu onye enwebeghi nke o meputara 'Odogwu' moobu 'nwoke ike' dika ndi ntorobia ugbua sizi eme adabaghi ma ncha. O bu ezie na o bu egwu dara n'anya azi ka azi na-agba mana ndi Igbo siru na onye huru nwata ka o na-agba usurugada kwusi ya maka na usurugada bu egwu mmuo. Onye nwanne ya na-agba ajo egwu na-ako oko iku. E lee anya, ndi ntorobia Igbo na-agbazi ajo egwu n'ebe ekele ndi Igbo di. Okenye agaghikwanu ano n'ulo ewu amuo n'ogbiru. O di mkpa iji asusu na omenala Igbo na-esochi ndi ntorobia. Bright Chimezie bu ogegwu guputara usoro ekele ndi Igbo otutu afo gara aga. Egwu ya ruuru ndi ogboahu oru mana e lee anya, udi egwu ya adighizi ewuru ndi ntorobia. O di mkpa irio ndi ogegwu ogbara ohu ka ha tinye usoro ekele ndi Igbo n'egwu ha ma gosiputakwa ya n'ihe ngosi ha. Ihe nke a jiri di mkpa bu na ndi bu umuaka taa ga-abu ndi ntorobia echi. E lee anya, ha na-amuta udi ekele ndi a adabaghi adaba n'aka ndi toro ha. Dika Fromkin, Rodman na Hyams (2017:20) siri kowa, okwu akuku otu ogbo na-abu izugbe ogbo ozo. O buru na ndi Igbo akpachapughi anya, oge na-abia mgbe agaghi enwezi ekele a ga-akpowaga ekele ndi Igbo, kama o ga-abuzi ihe onye huru, o kelee ibe ya. O bu n'ih ihe nke a ka o ji di nnukwu mkpa mmadu niile itinye aka n'oru iji hu na e tinyere ekele ndi Igbo n'uzo ga-aba ndi ntorobia anya nke ga-eme ka ha tinyebe ya n'oru.

Nchikota

Orunchocha a gbara mbo ilebanye anya n'udi ekele di ichiiche ndi ntorobia Igbo na-enyerita onwe ha, ihe kpatara ya, ihe o ga-ebutere asusu Igbo na uzo a ga-esi kwalite ekele gbadoro ukwu n'omenala Igbo. Nchoputa na-egosi na ekele ndi ntorobia adabanyechaghi n'asusu na omenala Igbo. Ufodu ekele ndi a bu otutu aha nke adabaghi, ekele n'asusu Bekee, nke Bekee awataramnanya, ngwakota asusu Bekee na Igbo tinyere okwu akuku di ichiiche.

Nchoputa gosikwara na o bu udi ekele na-ewuru ndi ogbo ha. Dika e siri choputa, udi ekele a abachaghiru omenala Igbo uru, n'agbanyeghi na ha were udi ekele a dika nke ka ha mfe n'onu ma burukwa nke na-egosi na mmadu esonyela na ndi ma nke ekwe na-aku n'ebe ndi ntorobia no. O buru na a hapu naani udi ekele a ka o gaa n'ihu, ogbo na-esote ndi ntorobia nwere ike ha agaghi amata ma ya fodu iji ekele ndi Igbo were kporo ihe. O bu n'ih ihe nke a ka omenchocha jiri soro na-atuta aro ka a hazigharia usoro nkuzi ekele ndi Igbo site n'itinye ya n'udi o ga-aba ndi ntorobia n'anya. Ndi nne na nna ga-amalitekwa n'oge ikuziri umu ha ekele ndi a ka nke ndi Igbo ghara ifunahu ha.

Nwadike (2009:36) kowara na "Asusu na omenala agburu o bula bu ide ji oganihu ha. E wepu asusu na omenala, agburu agaghi enwe ejirimara ya, n'ih ihe na o bu asusu na omenala, tumadu asusu ka e ji amata onye bu onye". Ekele so n'asusu na omenala Igbo. O bukwanu asusu na omenala ndi ka ha ji ana aka.

Edensibia

Ekwealor, C. (1998). *Omenala na Ewumewu Ndi Igbo*. Onitsha: Palma.

Eme, C.A. & Nkamigbo, L.C. (2009). Asusu Di Ka Ngwa Oru Ndi Igbo Ji Anabata Mgbanwe Ngwa Ngwa: Out Onicha Di Ka Ebe Mgbakwasa Ukwu. *Jonal Mmuta Igbo*. Vol 4 (1). 1-6.

Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2007) *An Introduction to Language* (8thed.). Massachusetts: Thomas Wadsworth.

- Mmadike, B.& Okoye, A. (2015). Patterns of Greeting in Etulo. *IOSR Journal of Humanities and Social Sciences (IOSR- JHSS)* 20, (4) 9-12.
- Nwadike, I.U. (2009). Naijiria: Asụsụ, Omenala na Mmepa Obodo. *Jonal Mmụta Igbo*. Vol 4 (1) 33-37.
- Nwoye, O. (1993). An Ethnographic Analysis of Igbo Greetings. *African Language and Culture* 6, (1)37-48.
- Ofomata, C.(2012). *Omenala na Odinala ndi Igbo*. Enugu: Format Publishers.
- Ogbalu, C. (1974). *Omenala Igbo (The Book of Igbo Custom)*Onitsha: Varsity Press.
- Okafor, J. (2011). Ekele Ndi Igbo. In J. Obidiebube (ed.) *Ámùmàmù Òzùrùòhà Igbo 1*. Onitsha: Homer & Hommer, 187-191.
- Osuagwu, B. (1979). *Ndi Igbo na Omenala ha*. Lagos: Macmillian.
- Oyeka, C. (2016). Mgbachapụ na Ogbasaghim nke Ufodu ndi Igbo Guru Akwukwo n'ebe Asusu na Omenala Igbo di. *Igede Igbo A Journal of Igbo Studies*. 45-58.
- Oyeka, C. (2021). An Anthropological Perspective to Wealth-Based Names in Igbo. *Igbo Studies Review*. (9). 95 -120.
- R.I. Okorji, R. & Okeke, C. (2009). Mbiakorita Asusu na Ihe So Ya Di Ka O Si Metuta Asusu Igbo. *Jonal Mmụta Igbo*. Vol 4 (1) 38-44.
- Schleicher, A. (1997). Using Greetings to Teach Cultural Understanding. *The Modern Language Journal*, Autumn, 81, 334-343.
- Ubesie, T. (1978). *Odinala Ndi Igbo*. Ibadan: Oxford University Press.
- Udeagha, N. (2020). Values of Greetings in Igbo Traditional Culture and the Contemporary Society. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 7 (12). 43-62.
- Upah, Butari Nahum (2014). Languages in Contact: The Example of Jukun and English. *Papers in English and Linguistics (PEL)* Vol 15.344- 353.